

MEHMET ERÖZ, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Kültür Bakanlığı
Gençlik ve Halk Kitapları / 55, Ankara 1990, 438 sayfa.

Yıllardır üzerinde en çok çalışılan konulardan biri olan Bektaşîlik, Anadolu'da XIII'üncü asırda gelişerek yayılan ve geniş halk kitlelerine hitap eden bir Türk tarikatıdır. Ahmet Yesevî'ye mensup bulunan¹ tarikatlardan kabul edilen Bektaşîliğin ilk dönemlerinde Ankara, Sivas, Kırşehir vb. şehirlerde teşkilâtlandığı görülmektedir.

Anadolu ve hatta Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya kadar yayılan, Türk düşünce, fikir ve sosyal hayatına tesir eden Bektaşîlik bu açılarından bakıldığında Türk kültür tarihi bakımından oldukça önemlidir. Buna rağmen konuyla ilgili yapılan çalışmaların bir çoğu ilmi olmaktan uzaktır. Ancak son yıllarda Bektaşîlik hakkında dikkate değer çalışmalar yapılmaktadır.

Jacob, Hasluck, Birge vs. gibi Batılı araştırmacıların yanısıra Fuad Köprülü vesikalara dayalı olarak yapmış olduğu çalışmalarıyla hem Batılı meslektaşlarının kabullerini değiştirmiş hem de Bektaşîliğin nasıl yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. Esat Coşan'ın çalışması Hacı Bektaş Veli'nin "Makalât" adlı eserinin ortaya konulması olup konunun ehemmiyeti açısından önemlidir. Bu seriden çalışmalara Orhan Türkdöğen'in "Alevî-Bektaşî Kimliği" adlı sosyo-antropolojik araştırmasını da örnek gösterebiliriz.

Türk tarihinin yediyüz yıl gibi uzun bir devresine tesir eden Bektaşîliği ilmi usullerle ele alan araştırmalardan birisi de Mehmet Eröz'dür. Eröz'ün "Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik" adlı çalışmasının ilk baskısı 1977 yılında yapılmıştır. 1990 yılında Kültür Bakanlığı, Gençlik ve Halk Kitapları serisinde tekrar basılmıştır.

¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, (5. Basım), s. 108.

Mehmet Eröz, onbeş yıl gibi uzun bir zamana yayılan araştırmaları neticesinde ortaya çıkan çalışmayı hazırlama sebebini, kitabın "Önsöz"ünde şöyle ifade ediyor: "Ülkemize birlik ve dirlik getirmesi dileğiyle, Türk ilim dünyasına sunduğumuz bu eser, otuz beş yıllık bir arzunun ve onbeş yıllık bir fikir çilesinin ürünüdür." Ayrıca "Önsöz"de yıllardır süren yoğun bir çalışmanın "heyacan yüklü düşünce kıvrımlarından şuurulu bir fikir yumağı"na dönüşmesi ve bu hususla ilgili yapılan saha araştırmaları tek tek sıralanmıştır.

Araştırmacının tabiriyle "bir fikir çilesinin ürünü olarak değerlendirilen bu hacimli çalışma "Giriş" ve üç bölümden ibarettir.

Mehmet Eröz, "Giriş" bahsinde Alevî ve Bektaşîlerin yaşadığı yerler ve sayılarını verirken Anadolu'nun yanısıra Arnavutluk ve Yugoslavya'ya kadar bütün Rumeli'yi inceleme alanına dahil etmiştir. Ancak İran'daki Kızılbaş Türkmen oymaklarını, Şîî olan Azerbaycan Türklerini inceleme konusu olarak ele aldığı gruplardan çok farklı özellikler arzettiği için araştırmasına dahil etmemiştir. Eröz'ün esas inceleme konusunu Türkiye'deki Alevî ve Bektaşî zümreleri teşkil etmektedir.

Bektaşîlikle ilgili çalışmalara ilmi gayelerin yanısıra ideolojik sebeplerle son yıllarda yoğun bir ilgi başlamış ve bu sahalarda birçok eser yayımlanmıştır. Araştırmacılar, Alevî-Bektaşî zümreleri arasındaki inanç ve uygulama farklılıklarından dolayı incelemelerini güçlkle yaptıklarını ifade etmektedirler. Bu sebeptendir ki Eröz, araştırma yapılan Alevî-Bektaşî köyleri ile ilgili bilgiler vererek bu konuda bizde ve Batı'da yapılan çalışmalardan bahseder.

Kitabın "Birinci Bölüm"ünü Alevîlik ve Bektaşîlik konusunda büyük ihtiyaç duyulan ve karışıklıklara yol açan terimler ve müesseseler teşkil etmektedir. Bu bölümün ilk alt başlığı olan "Alevîlik" terimi İslâm tarihinde, mezhep ve tarikat edebiyatına göre açıklanır. Ehl-i Beyt, Âl-i Abâ, Âl-i Osman vb. açıklandığı bahsi "Şîîlik" takip etmektedir. Bu başlık altında Zeydîler, Gulât, İmamîler hakkında bilgi verilir. Üçüncü alt başlık olan "Batnîlik" ise dinî-hukukî ve mezhep yönünün yanısıra felsefî açıdan da ele alınmıştır. Daha sonraki başlık altında Hulûl, Sudûr, Tecessüd ve Tenâsüh nazariyelerine yer verilmiştir. Beşinci alt başlıkta ise kitabın esasını oluşturan Bektaşîlik tanıtılmaktadır. Hacı Bektaş ve Balım Sultan, iki devrede incelenen Bektaşîlik ayin ve erkan itibarıyla ele alınmıştır. Altıncı başlıkta, kitabın bütünü içinde önemli ve özel bir yere sahip olan Kızılbaş terimine yer verilerek bu terimin manasına açıklık getirilir. Kızılbaş inanç, gelenek ve töresinin kısa bir tarihçesi verilir. Arkasından ayin-i cem terimi mana yönüyle ele alınır ve bu ayinlerde okunan nefeslerden örnekler verilir.

Birinci Bölüm'e Alevîlik ve Bektaşîliğin temel prensiplerinin, kaide ve müesseselerinin ve bunlarla ilgili terimlerin açıklığa kavuşturulduğu bölümdür. Bu sebeple diğer iki bölüme esas teşkil etmektedir.

"İkinci Bölüm"de Alevîliğin çeşitli din, sistem ve cereyanlar karşısındaki durumu değerlendirilir. Bu bölümün ilk başlığı "Müslümanlık ve Alevîlik-Bektaşîlik"tir. Ölüm, düğün, sünnet, vb. törenlerden bahsedilerek Türk töresi ile Müslümanlığın nasıl bağdaştırdığı ifade edilir. İtikat, iman, inanç meselelerini açıklayan nefeslerden örnekler verilir. İkinci alt başlık "Alevîlik-Bektaşîlik ve Hristiyanlık" başlığını taşımaktadır. Yabancı ve yerli ilim adamları tarafından Alevî ve Bektaşîlik ile Hristiyanlık arasında kurulmak istenen bağlara açıklık getirilir. Diğer bahisde "Alevîlik-Bektaşîlik ve Masonluk-Musevîlik"le ilgili değerlendirmeler yapılır. İkinci Bölüm'ün son alt başlığı "Alevîlik-Bektaşîlik ve Tasavvuf, Hurufîlik"tir. İslâm tasavvufunun Alevî-Bektaşîliğe olan tesirleri verilirken vahdet-i vücud anlayışı

tanıtılarak Alevî-Bektaşî inançlarına geçişinden bahsedilir. Yaratılışın manası, nur, Mi'rac hadisesini anlatan nefeslere yer verilir. Ayrıca bu başlık altında Devriye nazariyesinin Alevîlik ve Bektaşîlikteki yerinden de bahsedilir.

Kitabın Üçüncü Bölüm'ü "Türk Kültürü ve Eski Türk Dini ile Alevîlik-Bektaşîlik Arasındaki Münasebet" başlığını taşımaktadır. Beş alt başlıktan oluşan bu bölümde öncelikle eski Türk dini ile ilgili terimlere yer verilir. Kam, Dede-Baba arasındaki benzerlikler, seçilme törenleri, vazifeleri, giyim-kuşanları Alevî- Bektaşîlerle mukayese edilir. Ayin-i cemlerle Kamların dinî ayinleri arasındaki benzerliğe dikkat çekilir. Eski Türklerin dinî ve içtimai sistemlerinin gereği olarak sıkça düzenlenen şölen ve ziyafetlerin Alevî-Bektaşî törenleri ile olan müşterekleri sıralanır. Bu törenlerin vazgeçilmez unsurları olan sema, raks, ve müziğin eski Türklerdeki yeri ve öneminden bahsedilir. Eski Türkler arasında kutlanan bahar bayramları ve ölüm halinde yapılan yas törenlerinin Anadolu'da gelenek halini almasına dikkat çekilir.

Bu bölümün son üç başlığını önemli kültlerden yer-su kültü, gök kültü ve hayvanlar oluşturmaktadır. Eski Türklerde önemli bir yer tutan bu kültler terim olarak açıklanarak Türk inanışlarındaki yerinden bahsedilir. Daha sonra ise bu kültlerin Bektaşî topluluklarında görülen tezahürleriyle karşılaştırılır. Uğurlu ve uğursuz hayvanlar ve insanın hayvan suretine bürünme inancının sosyoloji ve din sosyolojisi gibi disiplinler tarafından incelenmesinin yanısıra eski Türklerin kutsal saydığı hayvanlar ve Bektaşîlerin "don değiştirme" inançları karşılaştırılır. Araştırmacı uğurlu ve uğursuz hayvan telâkkilerinin tamamıyla Şamanist kök ve unsurlara dayandığını ifade eder.

Mehmet Eröz "Sonsöz"de kitabın ilk üç bölümünün kısa bir değerlendirmesini yaparak tespitlerine ve ulaştığı neticeye dikkat çeker. Araştırma yapılan bölgelerde çekilen, Tahtacılara ait resimlerden sonra "bibliyografya" bölümü ile eser tamamlanmıştır.

Kültürün en büyük meselesi kendini devam ettiren, taşıyan ve geliştiren insanlara sahip olmaktır. Bu bakımdan geçmiş ve günümüz kültür unsurları ihmal edilmeden ortaya çıkarılmalıdır. Ancak tespitler siyasî, iktisadî vb. endişelerden ziyade ilmi usullerle, gerçeğe en yakın şekliyle yapılmalıdır. Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik adlı kitap eski Türk kültür unsurları ile bu gün arasındaki bağı ve sentezi ortaya koymaktadır. Türk kültürünün zenginliğinin gösterilmesinin yanısıra Türk insanının birliğinin sağlanmasında birbirlerini tanıyıp sevmelerinde bu kabil eserlere ihtiyaç vardır. Hassasiyet ve titizlikle yapılan bu araştırmanın yapılacak çalışmalar için ihtiyaç duyulacak bir eser olduğu kanaatindeyiz.

AYŞE YÜCEL

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

